

PAPER DETAILS

TITLE: Hâricî Firkalar ve İzmirli İsmail Hakki'nin "Firak-i Mevcûde-i Islâmiyyeden: Ibâdiyye Firkası"

Baslikli Makalesi

AUTHORS: Yusuf GÖKALP, Sabri YILMAZ, Ömer Faruk TEBER

PAGES: 574-593

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1368420>

Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası" Başlıklı Makalesi

Khariji Sects and Izmirli Ismail Hakki's Article Titled "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası"

Yusuf Gökalp – Sabri Yılmaz – Ömer Faruk Teber

Doç. Dr., Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Bilimleri Bölümü Öğretim Üyesi, yusuf.gokalp@manas.edu.kg, <https://orcid.org/0000-0001-7895-1939>

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilimi Dalı Öğretim Üyesi, sabriyilmaz@akdeniz.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0001-7792-9211>

Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, omerfarukteber@akdeniz.edu.tr, <http://orcid.org/0000-0002-312-3802>

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi – Date Received	29 Ekim / October 2020
Kabul Tarihi – Date Accepted	26 Aralık / December 2020
Yayın Tarihi – Date Published	30 Aralık / December 2020
Yayın Sezonu	Ekim – Kasım – Aralık
Pub Date Season	October – November – December

Atf / Cite as: Gökalp, Yusuf-Yılmaz, Sabri-Teber, Ömer Faruk, Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası" Başlıklı Makalesi/Khariji Sects and Izmirli Ismail Hakki's Article Titled "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası". tarr: Turkish Academic Research Review, 5 (4), 574-593. doi: 10.30622 tarr.817650.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Hâricî Fırkalar ve İzmirli İsmail Hakkı'nın "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası" Başlıklı Makalesi

Yusuf Gökalep – Sabri Yılmaz – Ömer Faruk Teber

Özet

İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde iz bırakan bilginlerden biridir. O, gördüğü hem medrese hem de mektep tedrisatının sağladığı yetkinlikle felsefenin yanısıra dinî ilimlerinin hemen hemen her dalında eser telif etmiştir. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde de makaleler yayınlamıştır. En önemli eseri ise *Yeni İlm-i Kelam* başlıklı kitabıdır. Adı geçen eserinde fırka ve mezheplere dair bilgiler veren İzmirli, İbâdiyye Fırkası'na da birkaç cümle ile temas etmiştir. O, *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*'nin otuz yedi, otuz dokuz ve kırkuncu sayılarında İbâdiyye Fırkası hakkında üç parça halinde bir makale yayınlamıştır. Bu makalesinde İzmirli, klasik dönem İslam Mezhepleri Tarihi yazarlarının yaptığı gibi 73 fırka rivayetine dayalı bir tasnife girişmemiştir. Günümüzde varlığını sürdüren İbâdiyye hakkında bilgi vermeden önce Hâricîlerin ortaya çıkışını tasvirî bir yöntemle açıklamış, sonra da onların din anlayışlarını diğer mezheplerle de karşılaştırarak kısaca ortaya koymuştur. Hâricîlerin mümeyyiz vasıflarının tekfir olduğuna dikkat çeken İzmirli, bu tutumlarından dolayı kendi aralarında da sürekli ayrılığa düşüklerini ifade etmiş, neticede katı ve dışlayıcı tutumu terk ederek daha makul bir tavır benimseyen İbâdiyye'nin günümüze kadar yaşadığını vurgulamıştır.

Anahtar Kelimeler: İzmirli İsmail Hakkı, Yeni İlm-i Kelam, Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi, Hâricîler, İbâdiyye.

Khariji Sects and Izmirli Ismail Hakki's Article Titled "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası"

Abstract

Ismail Hakki Izmirli is one of the scholars who left a mark during the transition from the Ottoman to the Republic of Turkey. With the competence provided by both the madrasah and the school education, he wrote works in almost every branch of religious sciences as well as philosophy. He also published scientific articles in various magazines and newspapers. His most important work is his book *Yeni İlm-i Kelam/ The new ilm al-kalam*. Giving information about the sects and madhhabs in his work in question, Izmirli also mentioned the Ibâdiyye in a few sentences. He published an article in three parts about the Ibadiyya sect in the thirty-seven, thirty-nine and fortieth issues of the *Mahfil Mecmuası / the Journal of Mahfil*. In this article, Izmirli did not make a classification based on 73 sects like the Muslim heresiographers of middle age. Before giving information about the Ibadiyya sect, which still exists today, he explained the emergence of the Kharijites with a descriptive method, and then briefly presented their understanding of religion by comparing it with other sects. Pointing out that the distinguishing qualities of the Kharijites were excommunication (takfir), Izmirli stated that they constantly

disagreed with each other because of this attitude of theirs, and emphasized that Ibadiyya, which ultimately abandoned its strict and exclusionary attitude by adopting instead a more reasonable one, has survived until today.

Keywords: İzmirli İsmail Hakkı, The New İlm al-Kalam, The Journal of Mahfil, Kharijites, Ibadiyya Sect.

Giriş

Erken dönem fırka ve mezhep hareketlerinin araştırılmasından elde edilen bulgular ile bunların analizlerinin sonucunda tarihe tutulacak projeksiyon, İslam fikir havzasının şekillendiği ortam ve aşamalar hakkında bilgilenmek isteyenlerin önünü aydınlatacaktır. Ehline malum olduğu üzere Haricilik, İslam düşünce tarihinde ilk dönem ortaya çıkıp teşekkül sürecini tamamlayan firkalardan biridir. İslam Mezhepler Tarihi'nin klasik kaynaklarından Makâlât türü eserlerde Havâric, Muhakkimetü'l-Ülâ, Râsibiyye gibi farklı isimler ile anılan Hâricilik, İslâm tarihi içerisinde nasları zahiren anlamayı benimseyen, siyasî konularda da şiddet yanlısı görüşlere sahip olan bir firkadır (Teber, 2014b, 14/1: 293). Hâricilik, tarihi süreçte itikadî bir yapıya kavuşmadan önce bünyesinde temerküz eden bedevî Arap topluluklarının sosyal dokusu üzerinde ortaya çıkmış, teşekkül süreçlerini geçirecek kendi içerisinde çeşitli kollara ayrılması ile hem doktrin olarak hem de siyasal açıdan farklı bir boyut kazanmıştır. Zamanla kendi içerisinde de birçok fırkaya ayrılan Havâric, temel itikadî görüşlerini korumakla birlikte her bir fırka ile müstakil birer yapılanmaya dönüşmüştür. Dinî metinleri okuyuş, anlayış, yorumlayış ve hayata uygulayış tarzı ile sosyal ve siyasî alanda benimsedikleri katı, dışlayıcı ve şiddet eğilimli tavırları açısından Hâriciler, ortaya çıktıkları dönemden itibaren tarih boyunca daima merak, endişe ve korkuyla karışık bir ilgi görmüşlerdir.

İtikadî ve siyasî firkaların, ortaya çıktıkları çevreden ve zamandan tecrit edilerek anlaşılmasının son derece zor olan dinî ve siyasî muhtevalı sosyal yapılar olduğu bilinen bir husustur. Belirli zümreler içerisinde farklılaşarak ayrılan bu düşünce hareketleri, İslâm'ın siyasî ve itikadî sahadaki düşünce ekolleri olarak tarihteki yerlerini aldıklarından İslam Mezhepler Tarihi akademik çalışmalarında incelenmesi ve çözümlenmesi gerekli birer problem olarak da karşımıza çıkmaktadır. Belirli düşünceler ya da mezhep kurucusu dediğimiz şahsiyetlerin etrafında teşekkül eden bu ekoller, temelde, insanın sosyal bir varlık olmasından kaynaklanan, doğal örgütlenme çabaları olarak görülmelidir (Onat, 2002, 128). İslâm'ın siyasî, itikadî ve amelî sahadaki düşünce ekolleri diyebileceğimiz mezheplerin, dinin anlaşılma, yorumlanma ve hayata uygulanma biçimi ile ilgili farklılıkların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkmış beşerî oluşumlar olduğu dikkate alındığında (Onat, 2002, 236), onların her birinin İslam kültür ve medeniyetine yaptıkları katkı ya da etkiler de fark edilebilecektir.

Her mezhebin mensuplarınca kendilerinin tanımlanması ve muhaliflerine yönelik isimlendirmeler ilahî kaynaklı bütün dinlerde görülen mezhep tasavvurlarının genel karakteristiği olagelmıştır. Mezhep ve fikirlerin, tarihsel gelişiminden bahsedilmeksizin öne çıkan temel görüşleri ile değerlendirildiği klasik türden mezhepler tarihi kaynak eserlerinde¹ de mezheplerin tasnifleri ve mezhep

¹ Makâlât türü eserler, Hz. Osman'ın şehâdetinin ardından Müslümanlar arasında meydana gelen olaylar silsilesi sonucu oluşmaya başlayan firkalar, akabinde ortaya atılan yeni birtakım görüşler ve bu görüşlerin izahı niteliğinde bugün kitapçık diyebileceğimiz

isimleri farklılık gösterebilmektedir (Fıglalı, 1985, 373-375). Bu farklılığın temelini, mezhep ismini kimin ya da kimlerin verdiği, hangi olaya istinaden ismin verildiği gibi bakış açıları belirlemektedir. İtikadî ve siyasî mezhep mensupları tarafından kendilerini nitелеmek ve hüviyetlerini tespit edebilmek için temel görüşlerini de esas alarak yapılan nitelendirmeler ile söz konusu fırkanın muhalifleri tarafından tezyif ve tahkir edici verilen isim ya da tanımlayıcı kavramlar, tarih içerisinde fırkaların tanınmasını sağlayan isimler olabilmektedir. Bütün bu izafi durumlar dikkate alındığında mezhep ve fırka eksenli çalışmalarda her bir kavramın kazandığı yeni anlam, spesifik bir değer taşıyor hale gelebilmektedir (Büyükkara, 2005, 444).

İlk ortaya çıktıkları sırada da Havâric veya Hâriciyye isimleri kullanılırken "Haricî" kelimesinin müstakil bir fırka ismi olarak kullanılması ve yaygınlaşması fırkanın teşekkül sürecinde hareketin itikadî boyutunun belirginleşmesiyle yerleşik hale gelmiştir Watt, 1981, 22; Yıldız, 1999, 22). "Allah'tan başka hüküm verecek yoktur veya Hüküm ancak Allah'ındır" şeklinde meşhur olan siyasî sloganının tarihte ilk kez kullanıldığı Sıffin Savaşı ve hakem olayı iman-küfür konusunun tartışılmasına zemin hazırladığı gibi Hâricîler adıyla bir fırkanın doğmasına da yol açmıştır (Üzümlü, 2009, 37: 108-109). Söz konusu fırka Tahkim olayından sonra, çoğunluğunu ileride Havâric olarak kabul edilen zümre içerisinde yer alan "kurrâ"nın sloganik söylemlerinden dolayı "Muhakkime" ismi verilmiş ve ileriki dönemlerde birden fazla kola ayrılınca "Muhakkemetü'l-ülâ" adıyla da anılmaya başlanmıştır (Taberî, 1967, 5: 51; Abdülhamid, 1984, 90).

İslam tarihinde ortaya çıkan her itikadî ve siyasî mezhep örneğinde olduğu gibi Hâricîlerin de bir anda ortaya çıkmadığı, Müslümanlar arasında meydana gelen birtakım olayların fırkanın teşekkülüne yol açtığı tarihsel ve psiko-sosyal bir vakıadır. Tarihi kaynaklar Hâricîliğin ortaya çıkışını, Hz. Ali (ö. 40/661) ile Mu'âviye b. Ebî Sufyân (ö. 60/680) arasında cereyan eden ve Müslümanlar arasında tarihsel bir kırılmaya sebep olan Sıffin Savaşı'na dayandırmaktadır (Abdülhamid, 1984, 67; Minkarî, 1990, 475-480; Fıglalı, 1978, 22: 246-247). Başka bir ifadeyle söz konusu fırkanın doğuşu, hemen hemen bütün tarihçiler tarafından Sıffin Savaşı esnasında meydana gelen hakem olayına bağlanmıştır (Fıglalı, 1997, 16: 169). Mu'âviye karşısında kazandığı Sıffin Savaşı'nda Tahkîm'i kabul etmesinden sonra Hz. Ali'nin saflarında yer alan Hâricî zümrenin "lâ hükme illallah" yani Hüküm ancak Allah'a aittir ya da Allah'tan başka hakem yoktur, ifadesini slogan haline getirerek Hz. Ali'ye karşı çıkmışlardır (Teber, 2014a, 25). Bununla birlikte Sıffin Savaşı'ndan önce olayın bir takım siyasî, ictimai ve iktisadî arka planının olduğu ve hareketin İslam toplumu içerisinde doğup gelişmesine neden olan faktörlerin bulunduğu da kuşkusuz bilinmektedir (Fıglalı, 2008, 169).

Haricî fırkalar mezhebin teşekkülünden itibaren siyasal ve itikadî konularda ayrılığa düşerek bölünmüşler, temel görüşleri aynı olmakla birlikte farklı adlandırmalar altında çeşitli oluşumlar içerisine girmişlerdir. İlk önce Nâfi b. Ezrak (ö. 65/685), önderliğinde Emevilere karşı dinî/siyasî tavır sergileyen Haricî grup kaynaklarımızda Ezârika ismini almış ve ayrılmıştır. Ezârika, Haricî fırkalar içerisinde en katı ve tavizsiz hareket eden ve aynı zamanda en çok mensubu bulunan zümredir (Bağdâdî, 1948, 90-94). Hâricîlerden Ziyad b. Asfâr'ın (ö. I./VII. yüzyıl sonları) çevresinde birleşen topluluk da kurucusunun adına nispetle Sufriyye olarak isimlendirilmiştir (Eş'arî, 1950, 1: 112-116). Acâride fırkası da Abdülkerim b. Acred el-Hanefî'nin (ö. 120/738 [?]) görüşleri etrafında toplanan haricî zümrelerden meydana gelmiştir. İlmî ve mutedil görüşleri ile Sicistan ve Horasan Hâricîlerini

ebatlarda yazılmış eserlerdir. Hariciye, Mürcie, Cehmiyye, Kaderiyye, Mutezile, İbâdiyye ve Şia Makâlât türünün ilk başlatıcıları ve geliştiricileri olmuştur.

etrafında toplayan Acâride, Hâriciler arasında en fazla bölünme geçirerek gruplara ayrılan fırka olmuştur (Öz, 2018, 43).

Necdiyye ismiyle de anılan Necedât Fırkası ise adını kurucusu Necde b. Âmir el-Hanefî'den (ö. 72/691 [?]) almıştır. Necde b. Âmir b. Abdullah b. Sa'd el-Hanefî'nin doğum yeri hakkında kaynaklarda kesin bilgi olmamakla birlikte, Yemame'de doğduğu tahmin edilmektedir (Öz, 2006, 32: 484). Onun doğum tarihini ise Belâzûrî (ö. 279/892-93), *Ensâb'ul-Eşrâf*'ta dolaylı şekilde 36/656- 657 olarak verir (Belâzûrî, 1996, 7: 143). Necde b. Âmir'in doğum tarihine dair bu bilgi/rivayet doğru kabul edilecek olursa, onun çocukluk döneminin, Müslümanlar arasında ilk ciddi çalkantılarını yaşandığı Hz. Ali'nin hilafetinin ilk yıllarına denk geldiği söylenebilir (Öz, 2006, 32: 484) Çocukluk dönemiyle ilgili bulunan tek bilgi, arkadaşı Nâfi b. el-Ezrâk ile Mekke'de Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88) derslerine devam ettiği şeklindedir (Akman, 2014, 49).

Harcılık geleneğinin bir parçası olarak teşekkül edip ayrılan Necedât, Necde b. Âmir'den sonra bazı farklı algı ve uygulamalara sahip değişik fırkalar bünyesinde varlığını sürdürmeye çalışmıştır. Bu fırka, Arap Yarımadası'nın kuzey doğusunda Hazar Denizi'nin güneyinden Hindistan'ın doğusuna kadar olan Mekran, Kirman, Sicistan, Horasan ve Kuhistan gibi bölgelerde de varlık göstermiştir.

1- *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi* ve İzmirli İsmail Hakkı

Tâhirülmevlevî (Tahir Olgun) (1877-1951), Ferid Bey (Kam) (ö. 1864-1944) ve Karahisarlı Ahmed Efendi (?-?) tarafından kurulmuş *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi* Zilkade 1338-Ramazan 1344 (Temmuz 1920-Mart 1926) tarihleri arasında ayda bir olmak üzere Arap alfabesi ile toplam 68 sayı yayımlanmıştır. Bu dergi “dinî, ilmî, edebî, içtimâî mecmûa-i İslâmiyye” olarak tanımlandığı halde tarih ve felsefe de dahil olmak üzere çeşitli konularda eleştiri tarzındaki yazılar da yayın politikası içerisinde değerlendirilmiştir (Kahraman, 2003, 27: 333).

Kurucu kadrosundan mütevellit tasavvufî yönün ağır bastığı ve mevlîvîleşmiş bir anlayışın hâkim olduğu *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*'nde Tâhirülmevlevî Tahir Olgun, Ferit Kam, Tokâdizâde Şekip (1871-1932), Hüseyin Vassâf (1872-1929) gibi dönemin önde gelen müellifleri makaleler yazmış ve yazı dizileri yayınlamışlardır. Öte yandan Şerâfettin Yaltkaya'nın (1880-1947) felsefî tefrikaları ile Mehmet Ali Aynî'nin (1869-1945) Kur'ân tefsirine dair çeşitli yazıları da derginin nüshalarında yer almıştır.

İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlı Devleti'nin son zamanları ile Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk dönemlerini yaşamış alimlerden birisidir. Dâru'l-Muallimîn-i Âliye'nin ilk talebeleri arasında yer alan İzmirli, bu kurumun Edebiyat bölümünden 1894'te mezun olmuştur. Dinî, siyasî, sosyal ve kültürel alanlarda ilmî araştırmaları, popüler ve akademik çalışmaları bulunan İzmirli, yazılarında akılcı ve bilimsel bir metot takip etmiştir. Dinî konularda akıl ve nakli birlikte kaynak olarak kabul etmiş, İslâm inanç ve itikadını çeşitli akımlara karşı akli istidlal ile savunmaya çalışmıştır (Hizmetli, 1996, 6). İzmirli İsmail Hakkı, bir felsefeci olmakla birlikte, yaşadığı dönem ve almış olduğu medrese-mektedir eğitiminin sağladığı bir yetkinlikle İslâm ilimlerinin her dalında kalem oynatmış, hem söz konusu ilim dalları hem de kültür mirasımız için çok değerli 50 civarında eser bırakmıştır. Ayrıca *Darülfunûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, *Sebilürreşad*, *Ceride-i İlmiye*, *İslâm-Türk Ansiklopedisi Mecmuası* gibi dergiler ile *Tasvir*, *İkdam* ve *Ulus* gazetelerinde çok sayıda makalesi yayımlanan İzmirli, hurafelere karşı çıkan, inanç ve düşünceleri incelerken delili esas alarak kabul ettiklerini de reddettiklerini de delile dayandıran, tefekkür ve düşünceye önem veren, dolayısıyla bir otoriteye körü körüne bağlanmayan ve bir mezhep taassubu içerisinde olmayan bir bilgidir. Nitekim

Cumhuriyet döneminde yazdığı, söz konusu anlayışla telif edilen öncü bir eser olarak *Yeni İlm-i Kelam* başlıklı kitabı, bu alanda akademik çalışmalar yapan sonraki nesillerce dikkate alınan vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. İzmirli İsmail Hakkı'ya göre Kelam ilmi, iman akidelerini aklî delilleriyle bildiren, Selefin ve Ehl-i Sünnet'in takip ettiği hak yoldan sapan bid'at fırkalarını reddeden bir ilimdir (Baloğlu, 1996, 94-96; Çetinkaya, 2017, 93-96).

Kelam ilminin, tarih boyunca çeşitli düşünce akımlarının görüşlerine karşı tavır alarak geliştiğini, dolayısıyla günümüzde de etkin felsefî ekollerin dikkate alınması gerektiğini düşünen İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam* isimli eserinde tarihte iz bırakmış ekoller hakkında kısa bilgi verdikten sonra, "el-Yevm Mevcud Olan Fırkalar/Günümüzde Mevcut Olan Fırkalar" diye bir bahis açmıştır. Burada fırkaların ortaya çıkışın umumî ve hususî olmak üzere iki sebebinin olduğunu belirten İzmirli'ye göre İslam tarihi boyunca süregelen ve değişmez bir unsur olan fikir hürriyeti umumî sebeptir. Hususî sebep ise siyasî ve ilmî olmak üzere ikiye ayrılır: Birincisi, fertlerin ve toplumların haklarını adil kanunlar ile korumayı hedefleyen bir adalet sistemi üzerine inşa edilen İslam siyaseti; ikincisi ise, kendisinin bir ilim ve marifet dini olduğunu vurgulayan İslam dininin ilmî niteliğidir. Bu sebeplerin sonucunda zuhur eden fırkalardan siyasî gaye güdenler varlıklarını günümüze kadar devam ettirmişler, yalnızca ilmî gayelerle hareket edenler ise varlıklarını sürdürememişlerdir. Günümüzde varlığını devam ettiren mezhepler Sünniler, Hariciler ve Şîîlerdir. Bunların alt kolları Sünnilerde Eseriyye, Mâtüridiyye, Eş'ariyye, Vahhabiyye, Ahmediyye ve Mehdiyye; Haricilerde İbâdiyye ve Yezidiyye; Şîîlerde ise Zeydiyye, İsnâ Aşeriyye, İsmâiliyye ve Mütevâliyye'dir. Şîa'dan doğan ve varlığını devam ettiren diğer fırkalar da Nusayriyye, Dürziyye, Gurâbiyye, Şeyhiyye, Keşfiyye, Bâbiyye ve Bahâiyye'dir (İzmirli, 2013, 152-167; Baloğlu, 1996, 102).

Kelam ilmiyle iştigal edenlerin iman akidelerini aklî delilleriyle ortaya koyup, bid'at fırkaları reddedebilmeleri için teşekkül süreçleri, akideleri, siyasal tutumları ve tarihî seyirleri açısından söz konusu fırkaları, iyi tanıyıp topluma tanıtmaları gerektiğinden İzmirli İsmail Hakkı da yaşadığı dönemde varlığını sürdüren fırkalardan biri olan İbâdiyye Fırkası hakkında kısa ve özlü bilgi vermek üzere *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*'nin otuz yedi, otuz dokuz ve kırkıncı sayılarında üç yazı yayınlamıştır. İzmirli'nin İbâdiyye Fırkası hakkında adı geçen derginin farklı sayılarında üç parça halinde yayınladığı makale derli-toplu bir şekilde aşağıdadır.²

2-Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası³

(35. Nüşadan mâ-ba'd)

Irak'daki (Usûliyye) İsnâaşeriyye'nin usûl-i fıkıh ulemâsı, (Ahbâriyye) de muhaddisini demektir. İsnâaşeriyye'den (Şeyh Ahmed el-Ahsâ'i'nin)⁴ tesis ettiği

² Transliterasyonunu yaptığımız makalede müellifin koymuş olduğu noktalama işaretleri ile vurgulamak üzere kullanılan parantezler muhafaza edilmiştir. Ayrıca müellifin *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*'nin otuz beşinci sayısında yayınlanan Bahâilik hakkındaki yazısının kalan kısmı, (35. Nüşadan mâ-ba'd) ifadesiyle belirtilerek İbâdiyye Fırkası hakkındaki bu makalenin başında tamamlanmıştır.

³ *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*, İstanbul 1341 (1923), c. IV, sayı: 37, ss. 6-7; sayı: 39, ss. 42-43; sayı: 40, ss. 55. Söz konusu makalenin aslı hali, eklerde görülebilir.

⁴ Ahmed b. Zeyniddîn b. İbrâhim el-Ahsâi el-Bahrânî (ö. 1241/1826). Bkz. Demirci, Mehmet (1989). Ahsâi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. II, s. 177-178.

(Şeyhiye)⁵; (Kâzım er-Reştî)'nin⁶ tesis ettiği (Keşfiye) veya Reştîyye Mezhepleri mutasavvıfe-i İsnâaşeriyye'dendir. (Mirzâ Ali)'nin tesis ettiği Bâbiyye⁷ Mezhebi Şeyhiyye ve Keşfiyye'den mütevellittir. Bâb'dan sonra Bâbiyye, (Hâlîsa), (Kurtiyye), (Ezeliyye), (Bahâiyye) nâmlarıyla dört kola ayrılmış idi. (Bahâiyye Mezhebi), Ezeliyye reisi (Mirzâ Abbas)'ın biraderi (Mirzâ Ali Bâhâ) tarafından vaz' olunmuştur. Gerek Bâbiyye'nin, gerek Bahâiyye'nin Kur'ân-ı Mübîn'e bedel birer kitapları vardır. İsmâiliyye fi'l-asl İmâmiyye'den iken birçok dallara, budaklara ayrılmış idi. (Karâmita, Mübârekiyye), (Mehdiyye), (Bâtıniyye), (Seb'iyye), (Sabbâhiyye), (Musta'liyye) kolları İsmâiliyye'den münşa'ab idi. İçlerinde Ahkâm-ı Şer'iata mu'takad olanlar bulunduğu gibi Ahkâm-ı Şer'iati iptal edenler de vardır. Mehdi-i Muntazar i'tikadı dolayısıyla âlem-i İslâm'da Şark'ta, Garp'ta birtakım mehdiler veya mütemehdiler zuhur etti. El-yevm Hint'te bir (Mehdiyye) fırkası vardır. Bundan başka nüzul-i İsâ aliyhi's-selâma itikat dolayısıyla Hint'teki (Ahmediyye) Fırkası (Mesih-i Hint) namıyla ortaya atılan, kendisini âhir zamanda nüzul edecek olan Hazret-i İsâ tanıtan (Mirzâ Gulâm Ahmet) tarafından tesis olunmuştur. (Bu mezhep kitaplarından biri hakkında Mecmûa'nın bu nüshasında malumat vardır.)

3-Harûrîler⁸ veya Hâricîlerden el-yevm İbâziyye kolu mevcuttur. İbâziyye'nin fıkhi, ulemâsı, fukahâsı, müçtehitleri, kütüb-i müdevveneleri vardır. İbâziyye mezhebi Zengibar'ın mezheb-i resmîsidir. Hicâz'da (Beyâziyye), Afrika'da beşinci mezhep denilen mezhep budur. Şimâlî Afrika'da Harûriyye'den (Sufriyye) kolunun,⁹ Cezîretü'l-Arap'ta (Necedât-ı Âzire) kolunun bulundukları da mervîdir. İbâziyye'den mütevellit bir de (Yezidiyye) Fırkası¹⁰ vardır ki, Musul havalisinde sakindir. Fakat İbâziyye'nin gâliyyesindendir.

Harûriyye'nin zuhuru: Hazret-i Ali kerremallâhu vecheh zamanında zuhur eden Sıffîn harbi münasebeti ile hakemeyn meselesi tahaddüs etmiş idi. Hazret-i Ali'nin asâkirinden bir kısmı ona razı olmayarak “Lâ hükme illâ lillâh ve li-rasûlihi” diyerek Cenâb-ı Murtazâ'ya karşı gelmişler idi. Böylece ilk defa olarak âlem-i İslâm'da tefrika ve ihtilââf vukû' buldu. Nehrevân muharebesinde inhizâm-ı küllî ile münhezim olan Hâricîlerin bakiyyetu's-suyûfu etrafa kaçarak kendilerine taraftar bulmuşlar idi. Hâricîler nefislerini fedâ ettiklerinden dolayı kendilerini “Şurât-Fedâkârân” lakabı ile telkîp ettiler.

⁵ Ahmed el-Ahsâî'nin (ö.1241/1826) düşünceleri etrafında teşekkül eden, sonraları Keşfiyye olarak da anılan İmâmî-İsnâaşerî temelli dinî-kelâmî ekol. Bkz. Öz, Mustafa (2010). Şeyhiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXIX, s. 84-86.

⁶ Seyyid Kâzım b. Kâsım b. Ahmed b. Habib el-Hüseynî er-Reştî (1793-1843). Şeyhiyye ekolünün önde gelen ikinci şahsiyetidir. Bkz. Zirikli, Hayreddin (1396/1976). *el-A'lâm Kamusu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*. Beyrut. c. V, s. 215.

⁷ İran'da Mirza Hüseyin Ali (ö.1309/1892) tarafından kurulan ve görüşleri itibariyle İslâm kültürüne dayanmakla beraber İslâm dairesinden çıkmış bulunan bir mezhep. Bkz. Fığlalı, E. Ruhi (1991). Bahâilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. IV, s. 464-468.

⁸ Hazret-i Ali'ye huruç ettiklerinden dolayı kendilerine Hâricî dendiği gibi (Harûrâ) denilen mahalde toplandıklarından kendilerine Harûriyye de denmiş idi. (İzmîrli İsmail Hakkı).

⁹ Sufriyye, adını kurucusu olan Ziyâd b. Asfar'dan alan ilk Hâricî fırkalardan birisidir. Bkz. Dalkılıç, Mehmet (2009). Sufriyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XXXVII, s. 472-473.

¹⁰ Bilgi için bkz. Taşgın, Ahmet (2013). Yezidiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, c. XLIII, s. 525-527.

Harûriyye'nin maksatları Kur'an-ı Kerîm'e mu'âraza etmek değil, belki zâhiren ve bâtınan Kur'an-ı Kerîm'e ittibâ' idi. Şu kadar ki; "mukrî" olup, fakih olmadıklarından âyât-ı Kur'âniye'den âyât-ı Kur'âniyye'nin delâlet etmediği ma'ânîyi anlıyorlar idi. Fıkıh bilmeksizin âyât ve hadîs ile istinbât-ı ahkâma kalkışmak hatâ-yı fâhişe meddî olur idi. Bundan dolayı Harûriyye en ufak bir hadisede dekâyik-ı fetevâyı bilemediklerinden yekdiğerlerini bile tekfire kadar varırlar idi. Harûriyye, kendi dârlarını Dâr-ı îmân ve hicret, muhaliflerinin dârlarını Dâr-ı Harp addetmekle cemâ'at ile, dâr ile diğerk Müsliminin dârlarından, cemâ'atından ayrılmışlar idi. Sefk-i dimâ ile, ahz-ı emvâl ile hurûc-ı bi's-sayf ile beyne'l-Müslimîn fitne ihdâs eylemişler idi.¹¹

Harûriyye, hakemeyne râzı olanları tekfir etmekle bi'n-netîce Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali radiyallâhu anhumâdan teberrî i'tikâdî bir esas olmuş idi. Mezheb-i Harûriyye'de üç esas vardı:

- 1- Günâh-ı kebîr-i irtikâb küfürdür.
- 2- Hakemeyne razı olanlardan, Osmân ile Ali radiyallâhu anhumâdan teberrî lazımdır.
- 3- İmâm-ı câire hurûc-ı bi's-seyf.

İbâziyye'nin zuhuru: Harûriyye birtakım kollara ayrılmış idi. En evvel zuhur eden şu'be (Muhakkime-i Ülâ) şu'besidir. Muhakkime-i Ülâ, Hazret-i Osman ile Ali radiyallâhu anhumâyı, ashâb-ı Cemel ve Sıffînî, hakemeyne razı olanları, günahkâr olanları tekfir eder; muhâlifin olan Müslimîni tekfir eder ise de onlara müşrik demez, mezheplerine muvafık olan kâ'idini, yani zaaf ve sâireden nâşî kendileriyle berâber bulunmayanları tekfir etmez, nasb-ı imâmı vacip görmez, i'tikatlarınca karşı olsun-olmasın nasb olunup beyne'n-nâs icrâ-yı adâlet, Kitap ve Sünnet evâmirine tatbikan idâre-i hükûmet eden zât imamdır. İmam, sîretini bozarsa ona karşı hurûc vacip olur.¹² Daha sonra zuhur eden (Ezârika) pek şiddet göstermiş, en nihâyet İbâziyye şu'besi zuhur etmiştir.

Asr-ı sâni-i hicriyyede hulefâ-i Emeviyyenin nihayeti olan Mervân b. Muhammed zamanında hurûc eden (Abdullah b. İbâz)'ın etbâ'î olan İbâziyye mezhebi, Ehl-i Sünnet'e en yakındır. İbâziyye veya ale'l-ıtlâk Harûriyye ile Şam'da zuhur eden Nâsibe'yi karıştırmamalıdır. Nâsibe,¹³ Ali radiyallâhu anhu kadh edenlerdir. Hazret-i Ali ve âl-i Alî'yi ezâ eyleyenlerdir. Şî'a-i Osmân radiyallâhu anhdır. Tamamıyla Şî'a'ya mukabildir. İbâziyye hem Osmân, hem Ali radiyallâhu anhumâdan müteberrîdir. Yalnız Ebûbekir es-Sıddîk ile Ömer el-Fârûk radiyallâhu anhumâya tevellî eder. Nâsıba, Hazret-i Ali radiyallâhu anhu tekfir etmez, yalnız tefsîk eder. Hazret-i Osmân'ı eimme-i adlden addeder. Harûriyye her ikisinin de tekfir eder.

37. Nûshadan Mâ ba'd

İbâziyye Mezhebi- İbâziyye'nin zikrolunan üç esastan mâ a'dâ husûsâtta fırak-ı sâire ile iştirâkî vardır. İbâziyye, zâhiren ve bâtınan müslimdir. Ondaki bid'at,

¹¹ Bilgi için bkz. Fığlalı, E. Ruhi (1975). Hâricîliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. XX, s. 219-247

¹² Hâricilik, Ehl-i Sünnet, Şîa ve Mu'tezile'nin yanısıra kaynaklarda görüş ve uygulamalarından en çok bahsedilen itikadî mezheplerden biridir. İman-amel ilişkisi, büyük günah-iman ilişkisi üzerinde ortaya çıkan ilk nazariyeyi Hâricîler ortaya atmıştır. Bkz. Teber, Hatice (2015). Kur'an Tefsirinde Belâgat: Şiirle İstîşâd -Hâricî Tefsir Geleneği Örneği. *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*. İstanbul: İSAV Yayınları, s. 289-296

ma'ânî-i kitâbî ma'rifet husûsunda cehilden nâşîdir. İbâziyye'nin ayrı bir fıkhi vardır, bununla fikh-ı İslâmî sekize bâliğ olur.

İbâziyye'ye ait esâsât bervech-i âtî beyân olunur.

- 1- Kitâp, Sünnet, İcmâ', Hücet-i şer'iyyedir. Kıyâs bâtıldır. İmâmiyye de İbâziyye gibi kıyası inkâr eder.
- 2- Evliyâullâh'a tevellî, a'dâullahtan teberrî lâzımdır, teberrînin eşhâsta sübûtu lazımdır.
- 3- Emr-i bi'l-ma'rûf, nehy-i ani'l-münkerde bulunan e'imme-i adl Ebûbekir es-Sıddık, Ömer el-Fâruk, Abdullah el-Kindî, Celendî b. Mes'ûd, İz'an b. Kays b. İzân gibi gibi zevâttır.
- 4- E'imme-i dîn-i Muhakkime-i Ülâ, sonu Abdullah b. İbâz'dır. Ebû's-Şa'sâde emimme-i dindir. Mezhepteki imâmeyn Ebû Yûsuf Muhammed b. Sa'id el-Kelâmî ile İbn Birke'dir.
- 5- Muhâlif olan ehl-i kible kâfirdir fakat müşrik değildir. Münâhakeleri câizdir, muvâreseleri helaldir. İbâziyye aleyhine şehâdetleri de câizdir. Muhâlifini sırran katl ve seby (esir almak) haramdır. Ancak nasb-ı kîtâl ve ikâme-i hüccetten sonra katli ve sebyi helaldir.
- 6- Dâr-ı muhâlifîn-i ehl-i kible dâr-ı tevhiddir. Fakat mu'asker-i (ordugâh) sultân dâr-ı bağydir.
- 7- Mürtekib-i kebîre muvâhiddir, fakat Mü'min değildir küfr-i ni'metle kâfirdir, küfr-i millet ile kâfir değildir.
- 8- Sağâ'irî Cenâb-ı Hak affeder. Fakat kebâ'ir, ancak tevbe ile afvolunur.
- 9- Tевbe ile günahlar zâil olur, ancak yapmaya azm, haksız olarak alınan bir hakkı redd şarttır.
- 10- Evâmîr-i Kur'âniye gayr-ı Müslime de şamildir, yalnız Müslime hâs değildir.
- 11- İttilâ' kastıyla nâsın bilmesi âr olan husûsâtından suâl demek olan tecessüs, gıybet gibidir. Yalnız tazallüm-ı hâl eden, Müslimîni şerlerden tahzîr eden, müftî bih berâ-yı istiftâ mürâcaat eden, bir emr-i münkeri tağayyur husûsunda isti'âne eden, hakkını izhâr eden gıybet etmiş olmaz. Gayr-ı müslime bir kadını kazif de haddi muciptir.
- 12- Kebâir-i erba'a-i kalbiyye şunlardır: Kibir, ucb, haset, ribâ, Kibir, nâsı ihtikâr, nefsinî isti'zâm, hakkı red ve def'dir. Ucb: Ni'meti ista'zâm ile Allah'tan olduğuna nazar etmemektir. Ni'metin Allah'tan olduğuna nazar, ucb değildir. Haset: Bilâ hak başkasının ni'metinin zevâlini temennidir. Ribâ: Şirk-i aşgardır. Bundan başka küfr-i ni'mete azim de kebâir-i kalbiyyedendir.
- 13- Rû'yet, ef'âl-i ibâd, istitâ'at, Kelâmullah gibi mesâilde fırak-ı sâire ile iştirâk vardır. Netekim, rû'yet mesâilinde Mu'tezile ile, ef'âl-i ibâd mesâilinde Ehl-i Sünnet ile berâberdir.
- 14- Hatâ, nisyân, vesvese tehlike zamanında takiyye ma'fûdur. Takiyye bâtınının hilâfını izhâr etmektir.
- 15- İbâziyye fırak-ı İslâmiyye içinde sıdk ile ma'rûftur. En doğru söyleyen, mesleğine, ahlâkına, sözüne en ziyâde dikkat eden fırkadır. Buna mebnî İbâziyye içinde melâhide gizlenememiştir.

Müslümânlar arasında sıkı bir tazâmün kabul ederler. Fakat o emr-i İlâhîyi nakz eden, o haktan mahrum olur, ondan berâ'at vacip olur, meğer ki, şart-ı mucibince tevbekâr ola.

(Mâ ba'd)

İbâziyye Kolları

İbâziyye birtakım kollara ayrılmıştır. Bunlardan Basra'lı (Yezîd b. Ebî Enîse)nin etbâ'ına (Yezidiyye) derler.¹⁴ Yezîd, İbâzî iken ber vech-i âtî i'tikâdâtı ilâve etmiş idi.

- 1- Ahir zamanda şerî'at-ı İslâmiyye mensûh olacaktır.
- 2- Acemden birisi gelecek, ona semâdan kitâp nâzil olacak, Kur'ân'daki sâbi'e, O nebinin ümmeti olacaktır.
- 3- Zünûb-ı sağîre ve kebîre şirktir.
- 4- Hazret-i Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm'ın nübüvvetini ikrâr eden, dinine girmese de Mümindir.
- 5- Elleriindeki kitaba göre salât ve savm vacip değildir; lâzım olan tahâret ve safâ-ı bâldır (akıl sağlığı); İblîs, Melek-i Tâvûs'tur; muhâliflerin emvâli helaldir.

İbâziyye, Şerî'ata zâhiren ve bâtınan mütemessiktir. Hiçbir veçhile mu'âne-i Rasûl kastetmez, maksadı Hakk'a ma'tûftur. Kur'ân-ı Kerim'e o derece mütemessiktir ki; Kur'ân'a muhalefeti, velev ki, vücûb ve tahrîmi i'tikâd ederek günâhkâr olsun; yine küfür addeder. Allah'ın inzâl ettiği şey ile hükmetmediler, diye Hazret-i Osman ile Hazret-i Ali'den müteberrî oluyorlar. Şerî'at-ı İslâmiyye'nin neshini hatıra getirmezler, hâtıra getirmeği de kebîre addederler. Nübüvvet-i Muhammediyyeyi ikrâr edene değil, birr ve takvâ olmayana bile Mûmin demezler. Salât ve savmı iskât edenî değil, târikî bile îmândan çıkarırlar. Kitâp ve Sünnet, icmâ' haricinde hiçbir şeyi kabul etmezler. Günâh, sâhibini işrâka kadar göndermez. Yezidiyye mezhebi İbâziyye'nin gûlûvvudur. İbâziyye'nin, imâmın ta'yini hususlarında ihtilâf dolayısıyla, başka kolları da vardır.

Bütün İbâziyye kolları Yezidiyye'den müteberrî olup demlerini, mallarını istihlâl ederler. El-yevm İbâziyye'nin maksatları ancak adl ile icrâ-yı ahkâmdır. Bu husûsta kendileriyle beraber olanları tevellî ederler. Mezheplerini ilzâm eylerler, cebren iltizâm ettirmek isterler.

¹⁴ Yezidilik, ismi ve menşei hakkında çeşitli görüşlerin ileri sürüldüğü bir fırkadır. Bilgi için bkz. Fıglalı, E. Ruhi (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, s. 501-521.

Sonuç ve Değerlendirme

İzmirli İsmail Hakkı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde bilgi birikimi, entelektüel düzeyi, ifa ettiği görevler ve yazdığı eserlerle iz bırakan bilginlerden biridir. Yaşadığı dönemin şartları ve imkanları gereği o, gördüğü hem medrese hem de mektep tedrisatının sağladığı yetkinlikle felsefenin yanısıra dinî ilimlerin hemen hemen her dalında eser telif etmiştir. Ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde de ilmi makaleler yayınlamıştır. En önemli eseri ise *Yeni İlm-i Kelam* başlıklı kitabıdır. Bir mukaddime ve iki bölümden oluşacak şekilde planlanan fakat tarihî arka plan, epistemolojik ve kavramsal açıklamaları ihtiva eden giriş kısmı ile ulûhiyyet konularına tahsis edilen ilk bölümü yazılabilmiş, ikinci bölüm ile sonuç kısmı telif edilememiş olmasına rağmen adı geçen eser, Kelam ilminin tarihî seyrinde yeni bir döneme isim olmuştur.

Kelam ilminin mevcut felsefî ekolleri dikkate alarak şekillenmesi gerektiğini düşünen İzmirli, *Yeni İlm-i Kelam* isimli eserinde tarihte iz bırakan mezhep ve fırkalar hakkında kısaca bilgi verdikten sonra günümüzde mevcut ekolleri de tanıtmaya çalışmıştır. Kelam ilminin gayesini, iman akidelerini akli delilleriyle ortaya koyup bid'at fırkaları reddetmek, şeklinde ifade eden İzmirli açısından bu ilimle iştigal edenler, teşekkül süreçleri, akideleri, siyasal tutumları ve tarihî seyirleri açısından fırkalar ile düşünce akımlarını iyi tanıyıp topluma da tanıtmaları gerekmektedir. *Yeni İlm-i Kelam* isimli eserinde İzmirli, fırka ve mezheplere dair bilgiler de vermiş, bu arada İbâdiyye Fırkası'na da birkaç cümle ile temas etmiştir. İbâdiyye Fırkası hakkında biraz daha ayrıntılı bilgi içeren ve *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*'nin otuz yedi, otuz dokuz ve kırkinci sayılarında üç parça halinde yayınlanan "Fırak-ı Mevcûde-i İslâmiyyeden: İbâdiyye Fırkası" başlıklı makalesinde İzmirli, günümüzde varlığını sürdüren İbâdiyye hakkında bilgi vermeden önce Hâriciler ya da Harûriyye'nin ortaya çıkışını tasvirî bir yöntemle açıkladıktan sonra onların itikadî ve fikhî esaslarının yanında siyasî tutumlarını da kapsayacak şekilde din anlayışlarını, diğer mezheplerle de karşılaştırarak dikkat çekici bir şekilde ortaya koymuştur. Hâricilerin mümeyyiz vasıflarının Kur'ân'a zahiren sıkı sıkıya bağlılık ve muhalifleri tekfir etmek olduğuna dikkat çeken İzmirli, bu tutumlarından dolayı onların kendi aralarında da sürekli ayrılığa düştüklerini ifade etmiş, neticede söz konusu katı ve dışlayıcı tutumu terk ederek daha makul bir tavır benimseyen İbâdiyye'nin günümüze kadar yaşadığını vurgulamıştır.

Müellif makalesinde, İslam tarihinde ortaya çıkan fırka ve mezhepleri klasik dönem İslam Mezhepleri Tarihi yazarlarının yaptığı gibi 73 fırka rivayetini esas alarak bir tasnif usulüne girmeksizin, incelenen fırka ya da mezhebi isim problemi üzerinden başlatan çağdaş bir yaklaşımla ele almıştır. İzmirli, İslam Mezhepleri Tarihinde zümreleşmeleri ifade eden fırka kavramından hareketle İbâdiyye'yi ait olduğu zaman ve mekânı dikkate alarak açıklamış, mezhebin görüşlerini ve o görüşleri ortaya çıkaran siyasî hadiseleri bu kısa makalesinde ifade etmiştir.

Hız. Peygamber'in irtihalinden sonra ilk dönem İslâm toplumunda ortaya çıkan dinî ve siyasî ayrılıkları sosyal ve beşerî faktörleri hesaba katmamak olayların tahlilini ve tarihî süreci aydınlatmakta yetersiz kalacaktır. İzmirli İsmail Hakkı, kendi döneminde hâkim olan bakış açısı ve telif anlayışının çok üzerinde bir tarihsel perspektif içerisinde olayları ve olguları değerlendirmiş, sonraki nesillerin dikkate alabileceği akademik bir bakış açısını miras bırakmıştır.

Kaynakça

- Abdülhamid, İrfan (1984). *Dirasât fi'l-Fırak ve'l-Akâidü'l- İslâmiyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Akman, Durmuş (2014). *Haricî Fırkalarından Necedât'ın Doğuşu ve Başlıca Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Bağdâdî, Abdulkâhir b. Tahir (1948). *el-Fark Beyne'l-Fırak*. thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasan el-Kevserî. Kahire: Matba'atü'l-Maârif.
- Baloğlu, A. Bülent (1996). İsmail Hakkı İzmirli'nin Yeni İlmi Kelam Anlayışı. *İzmirli İsmail Hakkı Sempozyumu, 24-25 Kasım 1995*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 93-108.
- Belâzurî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ (1996). *Ensâbü'l-Eşrâf*. thk. S. Zekkâr-R. Zirikli. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- Büyükkara, M. Ali (2005). Bir Bilim Dalı Olarak İslâm Mezhepleri Tarihi ile İlgili Metodolojik Problemler. *İslâmî İlimlerde Metodoloji: Usûl Mes'elesi I*. İstanbul: Ensar Yayınları, s. 441-491.
- Çetinkaya, B. Ali (2017). İzmirli İsmail Hakkı (1868-1946). *XIX. Yüzyıldan Günümüze Çağdaş İslam Düşünürleri*. ed. Kemal Sözen-Ali Kürşat Turgut-Sabri Yılmaz. İstanbul: Divan Kitap, s. 93-127.
- Dalkılıç, Mehmet (2009). Sufriyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XXXVII, s. 472-473).
- Demirci, Mehmet (1989). Ahsâî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. II, ss. 177-178).
- Eş'arî, Ebü'l-Hasen (1950). *Makâlâtü'l- İslâmiyyîn ve İhtilâfû'l-Musallîn*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. Kahire: Mektebetü'n-Nehdati'l-Mısriyye.
- Fırlalı, E. Ruhi (1975). Hâriciliğin Doğuşuna Tesir Eden Bazı Sebepler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. c. XX, s. 219-247.
- Fırlalı, E. Ruhi (1978). Hâricilerin Doğuşu ve Fırkalara Ayrılışı. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXII, s. 245-275.
- Fırlalı, E. Ruhi (1985). İslam Mezhepleri Tarihi Araştırmalarında Karşılaşılan Bazı Problemler. *Uluslararası Birinci İslam Araştırmaları Sempozyumu, Tebliğler ve Müzakereler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Fırlalı, E. Ruhi (1991). Bahâilik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. IV, ss. 464-468).
- Fırlalı, E. Ruhi (1997). Hâriciler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XVI, ss. 169-175).
- Fırlalı, E. Ruhi (2008). *Günümüz İslam Mezhepleri*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Hizmetli, Sabri (1996). İzmirli İsmail Hakkı'nın İlmî Şahsiyeti. *İzmirli İsmail Hakkı Sempozyumu, 24-25 Kasım 1995*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, s. 1-25.
- İbn Haldun, Abdurrahman b. Muhammed (2000). *Târîhu İbn Haldun, Kitâbü'l-İber ve Divânü'l-Mübtade ve'l-Haber fi Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Asarahum min Zevî's-Sultânî'l-Ekber*. thk. Halil Şehade, Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İzmirli, İsmail Hakkı (2013). *Yeni İlmi Kelam*. sad. Sabri Hizmetli. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Kahraman, Alim (2003). Mahfil. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XXVII, ss. 333-334).

- Minkarî, Nasır b. Müzâhim (1990). *Vak'atu Sıffîn*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Ceyl.
- Onat, Hasan (2003). *Türkiye'de Din Anlayışında Değişim Süreci*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Onat, Hasan (2003). Türkiye'de İslam Mezhepleri Tarihi'nin Gelişim Sürecinde Prof. Dr. Ethem Ruhi Fığlalı'nın Yeri. *Ethem Ruhi Fığlalı'ya Armağan*. Ankara: Vadi Yayınları, s. 236-254
- Öz, Mustafa (2006). Necde b. Âmir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XXXII, ss. 484-485).
- Öz, Mustafa (2010). Şeyhiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XXXIX, ss. 84-86).
- Öz, A. Gül (2018). *Harici Fırkalardan Acârîde'nin Doğuşu ve Görüşleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Şehristânî, Ebü'l-Feth Muhammed b. Abdülkerim (1968). *el-Milel ve'n-Nihal*. thk. Abdülazîz Muhammed Vekil. Kahire: Müessesetü'l-Halebî.
- Taşgın, Ahmet (2013). Yezidiyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XLIII, ss. 525-527).
- Teber, Hatice (2014a). *Haricî-İbâdî Tefsir Geleneği Hüd b. Muhakkem el-Huvvârî ve Tefsîri*. Ankara: İlahiyat Yayınları.
- Teber, Hatice (2014b). Gelenekte Nahvî ve Lügavî Tefsir: Tefsîru Kitâbillâhi'l-Azîz Örneği. *Çukurova Üniveristesesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: XIV/1, s. 291-306.
- Teber, Hatice (2015). Kur'ân Tefsirinde Belâğat: Şiirle İstişâd -Hâricî Tefsir Geleneği Örneği. *İslâm ve Sanat Tartışmalı İlmî Toplantı*. İstanbul: İSAV Yayınları, s. 289-296
- Üzüm, İlyas (2009). Sıffin Savaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (c. XXXVII, ss. 108-109).
- Watt, W. Montgomery (1981). *İslam Düşüncesinin Teşekkül Devri*. çev. E. Ruhi Fığlalı. Ankara: Umran Yayınları.
- Yıldız, Harun (1999). *Din Siyaset İdeoloji: Haricilik Düşüncesinin Doğuşu*. Samsun: Sidre Yayınları.
- Zirikli, Hayreddin (1976). *el-A'lâm Kamusu Terâcim li-Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ*. Beyrut.

EKLER

EK-1 *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*, İstanbul 1341 (1923), c. IV, sayı: 37, ss. 6-7.

عدد : ۳۷

مجله

۶

متهمین ظهور ایتدی. الیوم حنده پر (مهدیه) فرقهسی وارد. بوئدن بشقه نزول عیسی علیه السلامه اعتقاد طولایسیله حنده کی (احمدیه) فرقهسی (مسیح هند) نامیه اورته آیلان، کندیشی آخر زمانده نزول ایدم چک اولان حضرت عیسی طاینان (میرزا غلام احمد) طرفدن تأسیس اولونمشدر. [۱]

۳- حروری (۲) ویا خارجیلردن الیوم اناشیه قوی موجوددر. اناشیه نیک قوی، علماسی، فقهاسی، عبتیلری، کتب مدونه لری وارد. اناشیه مذهبی زنجبارک مذهب رسمیدر. حمازده (بیاضیه) افرقاده بشنجی مذهب دیلان مذهب بودر. شالی افرقاده حروری (صقریه) قولک، جزیره المریده (نجدات عازده) قولک بولندقری ده مرویدر. اناشیه دن متولد برده (یزیدیه) فرقهسی وارد که موصل حوالینده ساکندر. فقط اناشیه نیک غایه سنددر.

حروری نیک ظهوری — حضرت علی کرم الله وجهه زمانده ظهور ایدن صفین حربی مناسبتی ایل حکمین مسئلهسی تحت ایتش ایدی. حضرت علی نیک عسا کردن برقمسی آکا راضی اولمیرق. لاحکم الا لله ولسوله، دیرک جناب مرتضایه قارش کشتل ایدی. بویه چه ایلک دفعه اوله رق عالم اسلامده قرقه و اختلاف وقوع بولدی. نهران عماریه سنده اهزام کلی ایله منیزم اولان خارجیلرک بقیه السیونی اطرافه قاچهرق کندولریته طرفدار بولمشل ایدی. خارجیلر نفسلری فدا [۱] بو مذهب کتابلردن بری حنده مجموعه نیک بولسغه سنده معلومات وارد. [۲] حضرت علییه خروج ایتکارندن طولای کندولریته خاربی دیندیک کی (حروری) دیلان حله ملولاندلردن کندولریته حروری ده دینش ایدی.

کوندومه مش اولمیدی خلقه عجز عقلاریله معرفت و واجب اولوردی (بیورمشلردر. شوحالده معرفت خالنده جهل عذر اولمادی کی اصول اعتقادیه ده عجز عقل کفایت حسیله بو خصوصه دایر اجتهاده خطاده شرعاً عذر صایلماز. آنک ایچون اصول مذکورده خطانک کفر ویا ضلالت اولدینشده علما اتفاق ایتشلردر. مایمیدی وار

اسکلیل
محمد عاطف

فرق موجوده اسلامیه دن :

اناشیه فرقهسی

(۲۰ نیمی لسته دن مایمید)

عراقده کی (اصول) اناشیه عشریه نیک اصول فقه علماسی، (اخباریه) ده محدثی دیمکدر. اناشیه دین (شیخ احمد الاحسانی) نیک تأسیس ایتدیک (شیخیه)، (کظم اثرستی) نیک تأسیس ایتدیک (کشفیه) ویا (رشتیه) مذهبلی متصوفه اناشیه دیندر. (میرزا علی) نیک تأسیس ایتدیک (بابیه) مذهبی شیخیه و کشفیه دن متولددر. بایدن صوکره بابیه، (خالصه)، (قرتیه)، (ازلی)، (بهائیه) ناملریله دوت قوله آیرلش ایدی. (بهائیه مذهبی)، (ازلیه) (میرزا عباس) ک برادری (میرزا علی بها) طرفدن وضع اولونمشدر. کرک بابیه نیک، کرک بهائیه نیک قرآن مینه بدل بر کتابلری وارد. اناشیه فی الاصل امامیه دن ایکن رجوق دالقره، بوداقره آیرلش ایدی. (قرامطه، مبارکیه)، (مهدیه)، (باطنیه)، (سبیه)، (صباحیه)، (مستبیه) قوللری اناشیه دن منشعب ایدی. ایچلرینده احکام شریعت معتقد اولانلر بولدی کی احکام شریعتی ابطال ایدنلر ده وارد. مهدی منتظر اعتقاد طولایسیله عالم اسلامده شرقد، غریبه بر طاقم مهدیلر ویا

عدد : ۳۷

عقل

۷

ابتدکندن طولای کندولری و شرافتد کاران
لقی ایلہ تلیق ایتدیله .

حروریہ نیک مقصدلری قرآن کریمه معارضه
ایتمک دکل ، بلکه ظاهراً و باطناً قرآن کریمه اتباع
ایدی . شوقدرکه «مقری» اولوب قیہ اولمدقلرندن
آیات قرآنیهدن آیات قرآنیه نیک دلالت ایتدیکی
منای آکلا بولور ایدی . فقه بیلمکسزین آیت
و حدیث ایلہ استنباط احکامه قائلشمق خطای قاحشه
مؤدی اولور ایدی . بوندن طولای حروریہ الک
اوفقی بر حادثه دقایق فتوای بیسله مدکلرندن
یکدیگرلری بیله تکفیره قدر واربرلر ایدی .
حروریہ ، کندی دارلری دار ایمان و هجرت ،
مخالفلریک دارلری دار حرب عدایتمکله جماعت
ایله ، دار ایله دیگر مسلمینک دارندن ، جماعتدن
آیرلشلر ایدی . سفک دما ایله ، اخذ اموال ایله
خروج بالسیف ایله بین المسلمین فتتاحداث ایشلر
ایدی .

حروریہ ، حکیمه راضی اولانلری تکفیر ایتتمکله
بالتبع حضرت عثمان ایله حضرت علی رضی الله
عنهمادن تبری اعتقادی بر اساس اولمش ایدی .
مذهب حروریهدده اوج اساس وارد : ۱ - کناه
گیری اؤتکاب کفرور ، ۲ - حکیمه راضی
اولانلردن ، عثمان ایله علی (رضی الله عنهما) دن
تبری لازمدر . تبری هر طاعته تقدیم اولتور .
۳ - امام جائزه خروج بالسیف .

اباضیه نیک ظهوری - حروریہ بر طاقم
قوللره آیرلش ایدی . الک اول ظهور ایدن شعبه
(محکمه اولی) شعبه سیدر . محکمه اولی حضرت
عثمان ایله علی رضی الله عنهما ، اصحاب جل
وصفی ، حکیمه راضی اولانلری ، کناهکار
اولانلری تکفیر ایدر ، مخالفین اولان مسلمینی
تکفیر ایدرایسه ده آنلره مشرک دیمز ، مذهبلیینه

موافق اولان قاعدتی ، یعنی ضعف و سائردهن
ناشی کندیلرله برابر بولونیلانلری تکفیر ایتز ،
نصب امامی واجب کورمز ، اعتقادلریجه قرشی
اولسون ، اولسون نصب اولتوب بین الناس اجرای
عدالت ، کتاب و سنت اوامرینه قطیقاً اداره
حکومت ایدن ذات امامدر . امام ، سیرتی بوزارسه
اوکا قارشی خروج واجب اولور . دهها صوکره
ظهور ایدن (ازارقه) یک شدت کوسترمش ،
اک نهایت اباضیه شعبه سی ظهور ایتشدر .

عصر ثانی هجریده خلفاء امویه نیک نهایت اولان
مروان بن محمد زماننده خروج ایدن (عبدالله
بن اباض) ک اتباعی اولان اباضیه مذهبی ، اهل
سنته الک یقینی در . اباضیه ویا علی الاطلاق حروریہ
ایله شامده ظهور ایدن ناصبه بی قاریشدر ماملیدر .
ناصر ، علی رضی الله عنیه قدح ایدنلردر ، حضرت
علی و آل علی ایذا ایلانلردر ؛ شیعۀ عثمان
(رضی الله عنه) دره تمامیله شیعیه مقابیلدر . اباضیه
هم عثمان ، هم علی رضی الله عنهمادن متبری در .
بالکثر ابوبکر الصدیق ایله عمر الفاروق (رضی الله
عنهما) تولى ایدر . ناصبه ، حضرت علی
رضی الله عنیه تکفیر ایتز ، بالکثر تفسیق ایدر .
حضرت عثمان ائمه عدلین عد ایدر . حروریہ هر
ایکیسیده تکفیر اید .

ما بعدی وار
ازمیرلی اسماعیل عقل

احمدیه مذهبی کتابلرندن بری

قارئین کرامک خاطر قشایدوکه عقلک ۷۹ ،
۳۱ ، ۳۲ نجی نسخه لرنده (احمدیه حرکاتی حقته
بعضی نوطلر) عنوانلی بر مقاله مندرج ایدی .
امیر مسعود یک طرفندن یازیلان بو مقاله ده ،
هندوستانک پنجاب خطه سنده کی (قادیان) بلده سندن
ظهور ایتش اولان (میرزا غلام احمد) ک مسیح

EK-2 *Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi*, İstanbul 1341 (1923), c. IV, sayı: 39, ss. 42-43.

اسلامك نفعنه خادم مقالات
مع الشكر قبول ونشر اولونور

يازاتك شخصيتي دكل، يازاتك اهميتي
نظردت آليغير .

كان يازلدن شايان قبول كودولار
تالوخ ميراسيله دوج ايديليز .

كونده دريله جاك آثار، اوقوناقلي
ومختصرجه يازليش، اولاليدز .

دینی، علمی، ادبی، اجتماعی

اداره خاتمی : دارالقنون
قارشينده كاش حسن پاشا
مدرسه سی داخلنده در

مركز نوزی :
باب عالی جاده سنده (اتحاد
تجارت) كیتخانه سی

آبونه بدلی :
سنه لکی ۱۰۰ غروش
آلی آلی ۵۰

آبونه قیدی معامله سی هر سنه لك برنجی
وايكيتی آلی آلی نیندنا اعتباراً اجرا اولونور

صاحبی، مدیری، محرری :

۱۳۲۸

مجموعه اسلامیه سی

عدد ۳۹ جلد ۴

محرم ۱۳۴۴ فی : غروش ۵

مجله

عدد : ۳۹

۴۲

اباضیه فرقہ سی

۳۷ نیمی نسخہ دن مابعد

اباضیه مذهبی — اباضیه مک ذکر اولتان اوج اساسدن ماعدا خصوصاً صائده فرق سائرہ ایلہ اشتراکی واردور . اباضیه، ظاهراً و باطناً مسلمدر . آنده کی بدعت معانی کتابی معرفت خصوصندہ جهلدن ناشیدر . اباضیه مک آری برقیقی واردور، بونکله فقه اسلامی سکزه بالغ اولور .

اباضیه عائد اساسات بروجه آتی بیان اولتور ۱ — کتاب ، سنت ، اجماع، حجت شرعیہ در . قیاس باطلدر .

قسمنددر . چونکه قیقات عقلیه جله بندن اولدینی ایچون مسائل مذکورہ مک ثبوتی شرع شریفک ورودینه متوققدور . بناء علیہ انبیای عظام حضرتانک کتیرمش اولدقلری احکام وحقائق دینیہ دن بصلری عقل ایلہ مستقلا ادراک اولونورسه ده جله سنی معرفده عقلک غیر کافی اولدینی نظاہر ایجتش اولور .

اساساً عقل بشر حد ذاتندہ ضعیف ، عاجز وشواب وهم ایلہ مدخلدار اولدیندن شہادت کتیرہ بہ معروض بولدینی وعلی التفصیل جزئیات مصالحی معرفدن قاصر و اکثر ناسہ نظراً کلیات مصالحی ادراکدن عاجز اولدینی ایچون هر خصوصجه شایان اعتماد اولہ ماز . آنک ایچوندک خالق تعالیٰ حضرتلری انبیای کرامی ازسال ایلہ امور دینیہ و دنیویہ لرندہ نایک محتاج اولدقلری احکام وحقائق تبلیغ و تعلیم ایدہ رک حقہ ارشاد بیورمشلردر .

علاوہ اولق اوزره شونی ده بیان ایدہ مک : عقل صراط مستقیمہ هدايتده غیر کافیدر . چونکه عقل ، خطایات شارعی ، مصالح دین و دنیایی معرفت ایچون آلت اولدیندن توفیق صمدانی بہ مظهر اولمادقہ حصول معرفت و هدايتده کفایت ایتمز . زیرا آلت حتم ذاتندہ عاجز اولدیندن فاعلک صماوتی اولمادقہ مطلوب اولان فعلی وجودہ کتیرمز، بناء علیہ مکلفینہ احکام شرعیہ نی ایجاب عبادی صراط مستقیمہ هدايت ایلین عقل دکل ،

آنجیق عقل واسطه سبلہ الله تعالیٰ حضرتلریدر . آنک ایچون ارباب عقل و ذکادن عنایت السیہ وتوفیقات صمدانیہ دن محروم اولانلر مجرد عقللری و ذکالریہ طریق حتی ، سبیل رشادی بولہ میوب ضلال و خسرانده قالہ رق محو و هلاک اولمش و اولوبورلر .

اسکایی

محمد عاطف

امامیه ده اباضیه کی قیاسی انکار ایدر . ۲ — اولیاء اللهیہ توکی، اعداء اللهیہ دن تبری لازمدر ، تبری مک اشخاصده ثبوتی لازمدر .

۳ — امر بالمعروف ، نہی عن المنکرده بولتان اثمة عدل ابوبکر الصدیق عمر الفاروق ، عبدالله . الکندی، جاندی بن مسعود، عزان بن قیس بن عزان کی کی ذواتدر .

۴ اثمة دین محکمہ اولی ، سوکی عبدالله بن اباض در . ابوالشنادہ اثمة دیندندر . مذهبده کی امامین ابو سعید محمد بن سعید الکلامی ایلہ ابن برکدر ۵ — مخالف اولان اهل قبلہ کافردر ، فقط مشرک دکدر . منا کهلری جائزه موافقه لری حاللدر ، اباضیه علمیه شهادتلری ده جائزدر . مخالفینی سرأ قتل وسی (اسیر آلق) خراهدر . آنجیق نصب قتال واقامه جندن سوکره قتل وسی حاللدر .

۶ — دار مخالفین اهل قبلہ دار توحیددر . فقط معسکر (اردوگاه) سلطان دارینی در . مرتکب کیبره موحددر ، فقط مؤمن دکدر کفر نعمتله کافردر ، کفر ملت ایلہ کافر دکدر .

۸ — صغائر جناب حق عفو ایدر . فقط کبائر آنجیق توبہ ایلہ عفو اولتور .

عدد : ۳۹	مجله	۴۳
۹ — توبه ایله کناهلر زائل اولور ، آنجیق یامامغه عزیم ، حقمز اوله رق آلتان بر حق رد شرطدر .	فقط او امر الیه بی تقض ایدن ، اوحندن محروم اولور ، اندن برائت واجب اولور ، مکرکه شرط موجبجه توبه کار اوله [۷]	از میری اسماعیل منی
۱۰ — اوامر قرآنیه غیر مسلمده شاملدر ، یالکزم مسلمه خاص دکدر .	لسان تحصیلک لزومی :	
۱۱ — اطلاع قصدیه ناسک بیلمسی عار اولان خصوصاتندن سوال دیمک اولان تحسین ، غیبت کیره در . یالکزم نظم حال ایدن ، مسلمینی شریدن تحذیر ایدن ، مقیبه برای استفتا (۱) مراجعت ایدن ، بر امر منکری تغییر خصوصتده استماع ایدن ، حق اظهار ایدن غیبت ایش اولماز . غیر مسلمه بر قادنی قذفده حدی موجبدر .	سطحی بر نظرله بیله باقیلمه کورولورکه مخلوقات الیه ، جنسآدک ، نوعآده بر برینه تمامیه بکزمه من . حد و حصرینه امکان تصور اولونامایان بدایع کونیة شکل ، رنگ ، رایحه ، صوت و سائر اعتباریه یکدیگرندن ایجه فرقیدر .	
۱۲ — کبائر اربعه قلبیه شونلردر : کبر ، عجب ، حسد ، دیا . کبر : نامی احتقار ، نفسی استعظام ، حق رد و دفعدر . عجب : نعمتی استعظام ایله الهیدن اولدینه نظر ایتمکدر . نعمتک الهیدن اولدینه نظر ، عجب دکدر . حسد : بلاحق یشقه سنک نعمتک زوالی نمیدر . دیا : شرک اصغر در . بوندن یشقه کفر نعمته عزیمده کبائر قایه دندر .	فاطر مطلق حضرتلری ، قدرت ، کامله و عجیره سی کوسترمک ایچین اولمالی که بی تنهای مبدعاتی ، قابریه معمولاتی کی بر قاچ قالب اوزمه دینه دوکمهش ، مصنوعاتک هر برنده ایری بر کال خلقت کوسترم . آفرینی اکمل بولونان انسانلری ده یوز و سوز اعتباریه باشقه یارتمش . داهای غریبی برلسان ایله قوتوشان آدم و حواک احفادی لغات مختلفه والسنة مشوعه ایله متکلم قیلمش ، صور والسنة اختلافده کی حکمت جلیله سی ده (ومن آياته خلق السموات والارض واختلاف السکنم والوانکم ان فی ذلك لآیات للما بین) آیتله بیان بو یورمشدر .	
۱۳ — رؤیت ، افعال عباد ، استطاعت ، کلام الله کی مسائله فرق سائر ایله اشتراک وارد . نتک رؤیت مسائله معتزله ایله ، افعال عباد مسائله اهل سفت ایله برابر در .	مهد بشریتدن آفاق مدنیت و وحشته یاییلان و افرادینک کثری طولایسیه آنجاق ایم و اقوام عنوان عمومیه صاییلان انسانلرک تفهیم مرامته واسطه اولان بو کونکی لسانلرک سکز یوزی متجاوز بولوندیغنی بر برده کورمشم . بومقدارک یوزده دو قسانی طرح ایدیلمه بیله حال حاضر انسانلرله آکلاشمق ایسته یئرلر ایچین بدی ، سکز	
۱۴ — خطا ، نسیان ، وسوسه تهلکه زماننده تقیه مفوددر . تقیه باطنک خلافتی اظهار ایتمکدر .	[۲] مذاهب اسلامیه دن بحث ایدن مؤلفین غریبه اباضیه بی اسلامک Puritains می حد ایدرلر (۲) نتکیم بو خصوص بعض مؤلفات غریبه ده وارد	
۱۵ — اباضیه فرق اسلامیه ایچنده صدق ایله معروفدر ، اک طوغری سویلیان ، مسلکته ، اخلاقه ، سوزینه اک زیاده دقت ایدن فرقه در . بوکا مینی اباضیه ایچنده ملاحظه کیزله ماشدر . مسلمانلر ارده سنده صیتی بر قضا من قبول ایدرلر .		
(۱) بکا فلان شویله ، بوبله پایدی بو پاید خلاص ایچون طریق ندر ؟ کپی .		

EK-3 Mahfil Mecmû'a-i İslâmiyyesi, İstanbul 1341 (1923), c. IV, sayı: 40, ss. 55.

اسلامك نفعه خادم مقالات
مع الشكر قبول ونشر اولونور

پاراك شجعتي دكل، يازنكده همين
نظرفته آلتير .

كل يازنك شايان قبول كودولر
تأليف سراسيله دوج آيديلر .

كرددر بله جاك آور ، اونوناني
و مختصرجه يازيلر ، اولاليدر .

دینی، علمی، ادبی، اجتماعی

مخفیل

۱۳۳۸

مجموعه اسلامی

صاحب، مدیری، محرری :

اداره خانه می : دارالقنونی
قارشینه کاش حسن پاشا
مدرسه می داخله دور

مراکز توزی :
باب عالی جاده سنده (اتحاد
تجارت) کتبخانی

آبونه بدلی :
سنه لکی ۱۰۰ غروش
آلتی آلتی ۵۰

آبونه قیدی معامله می هر سنه لک برنجی
واپسیتی آلتی آلتی اعتباراً آلتی اولونور

عدد	جلد	صفر	فی : غروش
۴۰	۴	۱۳۴۲	۱۰

غدد : ٤٠

مخفل

٥٥

اباضیه شریعت ظاهر آ و باطناً متمسکدر . هیچ بروجیهله ممانده رسول قصد ایتمز ، مقصدی حقّه معلوفدر . قرآن کریمه اودرجه متمسکدرکه قرآنه مخالفتی ، ولوکه وجوب و تحریمی اعتقاد ایدرك کناهکار اولسون ، ینه کفر عبد ایدر . اللهک ازال ایتدیکی شی ایله حکم ایتدیله ذبیه حضرت عثمان ایله حضرت علیدن متبری اولیورلر . شریعت اسلامی نك نسخی خاطرله کتیر منزله خاطرله کتیر میکی ده کیره عد ایدرلر . نبوت محمدیه بی اقرار ایدنه دکل ، بر وقتی اولمیان بيله مؤمن دیمزلر . صلاة و صومی اسقاط ایدن دکل ، تاریک بيله ایماندن جقار برلر . کتاب و سنت ، اجماع خارجنده هیچ برشی قبول ایتزلر . کناه ، صاحبی اشراکه قدر کوندرمن . زیدیه مذهبی اباضیه نك غلوی در . اباضیه نك ، امامک قمینی خصوصلرندمه اختلاف طولاییده بيله ، بشقه قوللری ده واردو [١]

بتون اباضیه قوللری زیدیه دن متبری اولوب دملری ، ماللری استحال ایدرلر . الیوم اباضیه نك بش میلیون قدر تابعی تخمین اوله بیلیر . اباضیه نك مقصدلری انجیق عدل ایله اجرای احکامدر ، بو خصوصنده کندیلرله برابر اولانلری تولى ایدرلر . مذهب لری الزام ایلرلر ، جبراً التزام ایتدیرمک ایتزلر .

از میرزا اسماعیل حقى

(١) مثلا حاشیه قولی عندئذیه عبدالله بن اباضین سوکره امام حارث بن مزید ال اباضی در ، استطاعت فعل ایله برابردر . دیگر قوللره کوره استطاعت فیلدن اولدرکه اهل سنت مذهبنه موافقدر . حفصیه عندئذیه ابن اباضین سوکره امام حفص بن مئدامدر . شرک ایله ایمان آره سنده معرفه الله واردو . اللهی بیلان مشرک اولماز ، مؤمن اولقی انجون معرفه اللهدن سوکره رسول اکرمه ، جنت و ناره ایتانقی ؛ بوتون مهربانی ترك ایتك لازمدر .

ایتمکه منحصر و متعین ددرلر . نصوص مزبورده نك حكمی ایسه متعین الاراده بولان معنائك وجوب تصدیق و منكرينك كافر اولمیدركه اشبو صفی حائر نصوص ایجریسنده خلافت دلیل عقلی قاطع قائم اولمش هیچ بر نص یوقدر .

ایکنجی قسم - كه متواتر ظاهر المنادر - كندیلردن تبادر ایدن معنای ظاهر دن باشقه ولو بعد اولسه بيله بر معنای حلی احتمالی بولونان نصوص متواتره دركه بونلرك شرعاً حكمی متبادر اولان معنائك وجوب تصدیق و شاید اومعنائك قیضه قائم بر دلیل قاطع عقلی بولنورسه تاویللرك جائز اولماسیدركه شو صورتله آراالرنده بر توفیق بولی آجامش اولور .

برغمه لی جودت

اباضیه فرقه سی

(مابعد)

اباضیه قوللری - اباضیه بر طاقم قوللره آیرلمشدره بونلردن بضرملی (زید بن ابی انیس) نك اتباعن (زیدیه) دیرلر . زید ، اباضی ایکن بوجه آتی اعتقاداتی علاوه ایتمش ایدی .

١ - آخر زمانده شریعت اسلامی منسوخ اوله جقدر .

٢ - مجمدن برنجی كله جك ، آكا سبادن كتاب نازل اوله جق ، قرآنده کی صابنه ، اونچی نك امتی اوله جقدر .

٣ - ذنوب صغیره و کبیره شرکدر .

٤ - حضرت محمد علیه الصلاة والسلامك نبوتی اقرار ایدن ، دیننه کیرمه ده مؤمندر

٥ - اللرنده کی کتابه کوره صلاة و صوم واجب دکلدر ، لازم اولان طهارت و صفای بالدر ، ابلیس ملك طاووسدر ، مخالفلرك اموالی حلالدر .